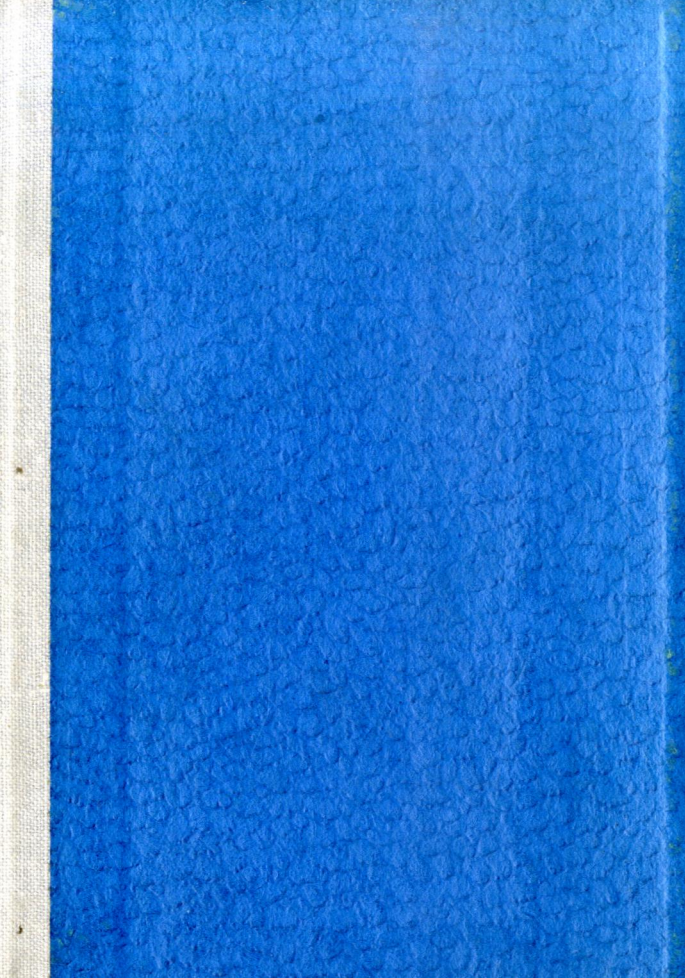

14.
Літературно-наукова бібліотека

Книжка 14.

В ОБІЙМАХ
СТАРШОГО БРАТА

Київщанський малюнок

А. КРИМСЬКОГО

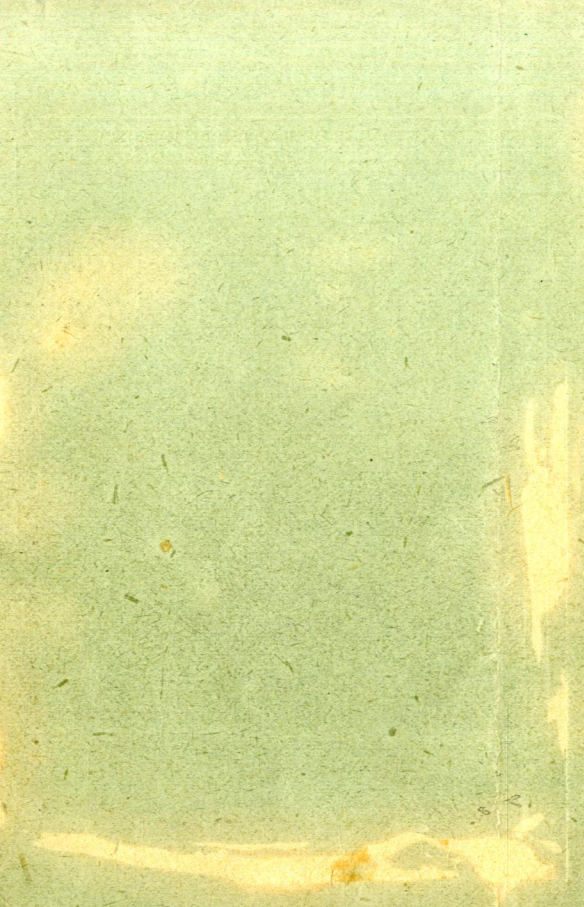
Ціна 10 кр.

Накладом Івана Франка.

ЛЬВІВ

З Народної друкарні Войтіха Манецького
під управою В. Годака.

1892

06

В ОБІЙМАХ
СТАРШОГО БРАТА

Київщанський малюнок

А. КРИМСЬКОГО

Л Ї В І В

З народної друкарні Войтіха Манецкого
під управою В. Годака
1892.

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ II- 34 546

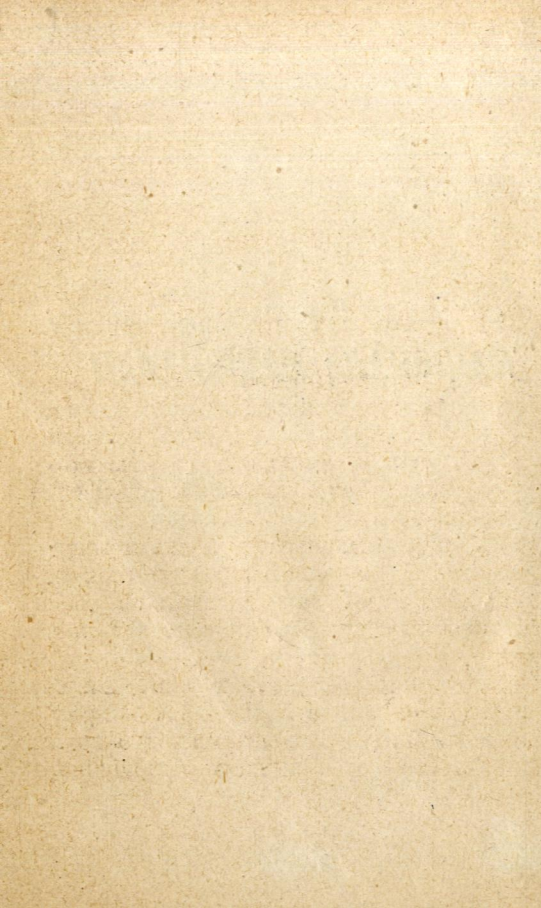
Львівська бібліотека
АН УРСР

868-ф

Ф / III / 1892
K-823

Посвята

НАЦІОНАЛА НАЦІОНАЛАМ

Був початок вересня. Сонце вже сіло. На дворі вже було змерком.

Іван Петрович Присташ прийїхав з полювання і привіз багацько пташок — маленьства та дробу. Зупинившись у пекарні, він узяв їх викладати на стіл ідну за'дною, загадуючи наймичкам обску́бити свою здобич.

— Та це-ж самісінькі горобенята та посьмітюшки! — заявила наймичка Оксана. За цеє вона здобула од покривдженого пана назвиско „дури несосьвітенної“ і „хохлуші“.

— Не тямить розпізнати перепелиць! — додав господар іє пересердям. Справді бо між тими п'ятнадцятьма пташками було й де-кілки несумнівних перепелиць.

Подивилась на пташню й пані Присташева, та на біду не могла тих перепелиць одразу вглядіти. — І чи варто йїздити по горобці аж за місто, коли цього добра є вдосталь і на нашім городі! — докірливо сказала вона. Угніваному чоловікови нічого більше не zostавалося, як грукнути дверима тай піти до покоїв. — Попоходила б із моє, дак побачили б ми, чи багатоб ти повстрелювала! — мовчки вже міркував він: — гада, що аби вийшов, як на тебе вже й летить нечисленна сила дичини!..

Почалося скубання вбитих... (нехай буде з гречки мак!) перепелиць. В пекарні, круг великого стола згуртувалися і пані Присташиха, і наймичка Явдоха і хлопчик-наймит Захарко, — всі обскубували птиць од пір'я, тільки Оксана дола корову в сінях. Сюди припхавсь і панич Присташенко, ще не одїїхавший з літніх канікул у Київ, хоч давно вже був час. Він був українофілом, і тепер у лтку займався етнографією, себто записував, коли траплялось, пісьні. Як і сьлід правдивому

сучасному українолюбцеві. Пристащенко передовсім ледві-ледві міг зложити якесь довшеє речення по вкраїнски, а друге — він мав достоту таке саме докладне знаття народньої поезії, як і мови. Через те він пісьні записував найзвіснійші, але дуже втішався своєю старанністю і сподівався видати їх у світ окремим збірником. Тепер оце він прийшов у кухню, щоби знов поназаписувати пісень од дівок, і примостився з олівцем кінець столу.

— Ой Господи, треба їм тих пісьнів — казала Явдоха — та я ніяких уже більше не знаю.

— Тай я не знаю, — одмовлялася й Оксана з сіней.

— То скажіть міні весільних, — впрохував Олесь (так він звався) — адже-ж не скажете більше, що тепер піст, бо вже ж тая спасівка давно одійшла.

Дівчата знов чогось манірилися. Вплаталась пані :

— Далися тобі ті пісьні! На якого ката вони тобі? Іди бо геть! твоїм занискуванням ти дівчат тіки од роботи одтя-

гаєш. Вони їй раді патякати, плескати язиком, а не робити!

— Ну, ви вже, мамо, таке ляпнете, як у калюжу! Вам і в ночі десь тільки їй привиджується, що потеря грошей або лінування дівчат! А тим дівчатам вже їй просвітньої години нема. А знов от про пісьні: сказав би я вам, нащо вони, але якже перше я вам витолкую, що таке етнографія?... — Ну як тут не бути прихильником емансипації жінок коли маєш таку ідіотку матір?! — міркував він ти-хесенько, з досадою, та надувся, мов миша на крупу.

— Оксано, не сси! — гукнула Присташиха на дівку, которая, здається, таки їй задрімала, доючи корову.

Збігло скількись мінут. Панич сидів із кислим обличчям, далі почав прохати пісень у Захарка. Той раз-у-раз ворогував із дівчатами, через те насукірійім навмисне згодивсь і зачав розказкою диктувати акусь пісьню. Матері Олеся понабігали зморшки на лобі, але вона вже мовчала. Опроче Захарко не залишав і сукання.

— Ну паничу, от пишіть :

„Ой на горі, на горі
„Чабан вівці зганяє“.

А тепер присьпівують :

„Шинди-кулинди,
„Шинди-куликанди,
„Наші почеканди,
„Босої команди.
„Ром-бом-бом!“

Панич писав, а Явдоху щось ніби муляло, вона не могла всидіти: на єї думку ніякісінького присьпіву до ції п сьні не треба було. Тільки опасуючись сердитої пачії, вона вдержувалась од спірки.

— Ну, гарних він пісень навчить — півголосом, буцім до себе самої сказала таки вона, коли їй далі вже була не ви-
держка.

Захар виразисто подивився на неї.

— Чисть перепеличок, а не одривайсь од роботи — поважно вимовив він. — Ну паничу, тепер далі :

„Чабин вівці зганяє
„Та на хлонців гукає“.

Далі знову : „Шинди-кулинди .“

Явдоха знов ледві всиділа таке сил-
не свербів язик, бо ж той бридкий За-
харко глибоко вразив єї естетичний смак.

Записавши скілкись пісень, Олесь
пішов до шахви в кімнату, вернувся з
здоровецьким шматком паланиці і дав
хлопцеві.

— Ну, ну, гааарно! нічого казаать! —
верескливо зачала Анна Михайлівна,
із жахом здіймаючи руці догори. — Дак це
ти може раз-у-раз годував їх булкою за
тії невірнії сьпіви? А я й не знаала! Да-
вай зараз назад! — накинулась вона на
Захара і простягла руку, щоб одібрати,
талеж метикуватий хлопчина вже одразу
догадався зобгати хліб своїми брудними
пальцями.

— Оце таке продіється на сьвіті! —
плачучи продовжала пані. — Чи бачив хто
по цілім сьвіті безталанніщу за мене?!
Я гірко працюю, а синаш усе цвиндрить
та роздає! Мати почала пхикати. —
Хутко вже по миру підем!

Присташі були не такі то й бідні, але
Анна Михайлівна була собі скупенькка.

— Давать білий хліб за мужицькі піснi! — скимлила вона — Та я б тобі задурно наговорила їх повен мiх!

— Верзете ка'зна що! — нетерпеливо одказав син. — Я боюся, що в вас вимова не щиро народня! (Сам він, як і його батько говорив по російськи, то й боявся, що це зробило певний вплив на мову матері).

Мати цього не зрозуміла. Почалися охи, стогнання. Олесь наговорив їй багато зухвалостів і одійшов з кухні.

Розлігшись на своїому ліжку, він задумався. Од пісень його гадка перелинула в загалі до українофільства. Якi щасливі студенти! — снувало в його голові — вони вже можуть потрапити під нагляд поліції за свої ідеї, а міні... міні ще цілий рік зостається до університету! — Олесь не хотів здавати собі ясної справи і просто признатися, через що це нагляд поліції має бути таким любим, а суть була в тому, що „политическая неблагонадежность“ здавалась йому патентом на розум, бо, мовляли: „За мною на-

зирають, бояться, що я вчиню що небудь небезпечно для цілої держави, значця, я не аби яка штука!" Небезпечний за-для істновання держави панич зітхнув, повернувся на другий бік і марив далі.

— Погана кацання!... (Олесь сам думав певне що по російській..) Ах! От так гарна гадка прийшла міні!

Pierwsze „ка“
Drugie zwierz
W kupę zbierz —
Będzie zwierz.

— А що, як би цю польську загадку про кацана переложити по вкраїнськи та й послати до „Київської Старини“, на-чеп то записану „з народніх уст?“ Чудово!... Або ще ось що буде гаразд: замість „пропав ні за цапову душу“ казати: „пропав ні за кацапову душу?..“

Од складання „народніх“ загадок та прислів'їв вольна, крилата мисль понесла патріота до дальших міркувань.

— Можна буде додати свої пояснення до цих-о фактів народньої самосвідомості, а на той рік, коли я вже буду членом

студенцької громади, прочитати як реферат. Закінчити ж можна буде ну хоч так: „Панове, товариство! Бачите, що народ дійшов до самопізнання, горнімось же й ми до рідного ..“ гм, гм .. „очага...“ гм! як же буде „очаг“ по малоруськи?.. — Олесь напружував усю свою тямку.—Ах! та „припічок“ же! Закінчу з одушевленням: „Горнімся до рідного припічка!“.

Далі Олесь рішав дуже важне питання: як повинен зватися володар будучої малоруської монархії? чи гетьман, чи король? рішав чимало й інших пекучих національних справ... А в той час у кухні наш панич етнограф міг би почути теж цікаві речі.

Спершу всі сиділи мовчки, плохенько; тільки Захар плямкав та чвякав, жу-ючи забрудняну його пальцями паляницю та вислухуючи од пані намість присмаки різні підсолоджуючі уваги про нажерливість. Нарешті він унять взявся до скубання птахів.

— А, хирющий горобець! Як його постріляно! ледві скубити можна! — почав

він через кілька хвилин, бо був дуже слабкий на язык, і ніякі гримання Анни Михайлівни не могли одзвичаїти його од балакучости. — От кажуть, що геть усяку звірину сотворив Бог. Панич казали, що й гадюка Боже сотворіння. Але ж нащо було Богові гадя создавати? Адже ж Бог, кажуть, добрий? філософував хлопець. — Невжеж і гадюччя создав Бог?

— А певне що Бог одказала трошки нерішучо пані, що й сама не гаразд тямила в правилах віри.

Гм, дак і якуюсь там мишу создав Бог?

— А тож! — сказала вона рішлїнїще.

— О так! став би Бог займатися таким дрантям, як миша!

Пані побожно похилитала головою.

— Днвїть-но на його! зговорила вона. Ну, якщо миша не од Бога, то звідкіля ж?

— Звідкіля!... А сама собою родилася — розумував Захарко.

— Розумний, як Беркові штани! Дурню, дурню, дурню! -- тричі вилаяла ю-

ного „дарвініста“ пані. Захарко трішечки замішався.

— Оксано, не сні! — несподівано проказав він повчаючим тоном, щоб одвернути од себе загальну увагу. Оксана таки справді прочнулася та швидче почала справуватися біла корови. Всі засміялися.

— І завіщо це панич йому булки давали? — зачала Явдоха, зрадівши, що ось уже пані вгамувалася й не приказує всім мовчати: — звідкілясь узяв тес „шиндикулинди!“ Ажеж то зовсім инча пісьня!

— І що ти тямиш! — Хлопець обмірив її величнім поглядом од голови до ніг. — Наші хлопці переробили теперечки саме так, як я кажу.

Явдоха насьмішкувато перекривила його:

— Неші хлєпці!... Та якже вони сьміють перероблювати, коли треба сьпівати не так?!

— Ба сьміють! Аджеж хтось перший видумав цю пісьню, а за ним і всі почали сьпівати так, як він. А тепер от наші хлопці захтіли та й переробили, а за на-

ми нехай і другі отак само сьпівають!...
 Отож і ти гляди міні, одтєнер не сьмій
 сьпівати цієї пісньні без „шинди-кулинди!“
 — сурово додав хлопчак.

Явдоха уся глибоко обурилася.

— А дулю ваші хлопці тямлять! Ще
 й ваші хлопці пісньні складатимуть?

— Чому ж би ні? Вже ж бо хлопці
 завжди розумніщі за дівчат!

Явдоха, що очевидячки дуже дбала
 про славу дівчачого роду, силне цім по-
 кривдилася.

— А тьху на твою голову! бий тебе
 коцюба!.. Хлопці розумніщі? А певне,
 що розумніщі — то дівчата.

— Ба хлопці!

- Ба дівчата!! Пані, хто?

Без сумніву, Присташиха рішила в ко-
 ристь дівок. Явдоха торжествувала й ли-
 кувала. Із сіней сонним голосом озвалася
 й Оксана.

— А що? бач, що дівчата!

Захаркові не випадало споритися є
 панією, досада його окошилася на Оксані.

— „Бач, со дівчата!“ І вона шмарката

лізе до балачки! Он би подумала, що сором — доіти йїдну корову аж цілу годину! — Захар казав цеє сьміливо, бо знав, що за такі речі пані на його не нагрима.

— Тю-тю на тебе! Яке тутечки тобі діло? Ти ще міні не пані!

— Оксано! не спи! рішучим тоном, не терплячим сперечань, гука невгомний наглядач Захар.

Знов усі сидять мовчуком. Тільки й чути шелест, як вискубуються піриночки з пташок. Мовчанку перериває ніхто, як Захарко.

— Ой у полі Явдохала
Вона хлопців полохала.
Треба, мати, рубля дати,
Щоб Явдоху сполохати, —

журливо мугиче він підніє.

— А ти Захар-балабан, на капусті сидів, усі черви поїв! — одгризається Явдоха.

— Ба брешеш. „Захар“ не прикладно, то тільки „Іван“ — балабан... А ти от Явдохала, низька як курдунель, а Оксана — така поворотниця, як ведмідь.

— Це якийсь оглашений — сваряться дівки.

— Оглашений? А от я за оглашеного нагадав химерну казочку Було ото два чорти..

— Бариню, чи ви йому дозволяєте, щоб він у вечері черкав?!

— Кажеш, Явдосю, неможна? — через лад ласкавенько озвався Захар... — Було два чорти... гм... два чорти.. І один с тих чортів.. гм, гм... Сто чортів тобі, Явдосю, в потилицю... — монотонно мимрив хлопець.

— Та не черкай! — гукнула й Анна Михайлівна: — черкає у вечері, в хаті, перед іконами!...

А хіба тим оконан що зробиться з того?

— Їйбогу, ти якийсь присуствуватий!*) — крикнула пані — потягне тебе колись чортяка в пекло!

— А може того пекла й овсі нема? Хто бачив те пекло? — спитав ся хлопець достоту, як перський поет Хейям.

*) причинний.

— Дивіть який падлюка! — скрикнула Присташиха. Явдоха та Оксана теж вставили при цій нагоді по якомусь компліментові. Захар був раднійший іще диспутовати на цю тему, але пані звеліла заразівінько стулити губу.

Захарко посупився.

— Та я вже мовчу, нічого не кажу.

— Ото ненавидю я тієї Озірянської мови! — заявила Явдоха. (Вона та Оксана були родом із села Неморожа, а Захар з Озірної. Ці оба села сливе суміжні). — В їх якось по кумедному говорять, бо все „кажу, нòсю, люблю, занèсла, пропàде!“ По їхньому не „схотіли“, але „захтіли“.

Хлопець знов гордо озирнув усеньку Явдоху.

— Аби ти знала, то в нас говорять краще за вас. „Кàжу“ краще, ніж „кажу“, бо от хоч би така гугнива, як ти, замість „кажу“ верзтиме про „козу“. А он у вас кожне слово починають з „А“. „Чи зробив ти цеє?“ — „А зробив“. — „Ходив ти туди?“ — „А ходив“. — „Чи напасла ти корови?“ — „А напасла“. Захар пе-

рекривлював дуже тоненьким голосом). Я із рік прожив у Неморожі, то й сам трохи не звик отакечки говорити... Та й не тамлять, що то за „лопата“, бо по їхньому не „лопата“, а „копаниця“!

Явдоха аж скипіла.

— Аби ти знав...

— А напасла! — тонесенько, глумливим тоном одвічав Захар.

— Та слухай-бо! Копаниця...

— А напасла!

— Йій Богу, це якийся скажений! У нас у Неморожі...

— А на-па-сла! Хлопець, дратуючись, вишкірив проти неї свої зуби, щоб тим гірше дошкулити дівчині.

— Тьху, тьху, на твою голову! А бий тебе коцюба та ще й га! — сердилася Явдоха, що Захарко не дає їй і словом похопитися

— А непесле!

— Ото ще дурень несосьвітений! Це всі Озіряне такі божевільні.

— Ач! та то ж у вас у Неморожі самісінькі дурні! Косметіка ти погана! —

(Остатнє слово Захар недавно учув од йїдного школярика, котрий пас вівці недалеко Присташевих корів та все читав знайдений десь папірець од мила).

— Сам ти косматий пелех! А в вас в Озірній самісінькі злодії! Бо, єй Богу, пані, в йїх нікаторої праведної людини нема.

— Ех ти, химичеськая лабораторія! Дак у вас же заразом і дурні, й злодіяки, тай село ваше якесь бридке та па-скудне.

Явдоха од злости аж давилася:

— Ууу, невірний! Мазепа! Тадже сам став наш чого варт!

— Велика моція — ставок! Якбищо в нас захтіли, то був би в Озірній кращий став од вашого... А ти косметіка!

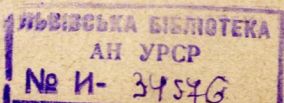
— И-и-и, гидоте нечестивий! Та в нас і став, і... і людей більше!

— Більше не людей, а злодіїв, — ніби спокійно завважав хлопець, вдаючи, що слова Явдохи йому не допікають, хоч кулаки його так і стискалися. Але Явдосі чаша терпцю набігла вщерть.

— Дак тиж сам злодій!! — з лютостю

86847

прошипіла вона. — Хіба ти не хвалився, що крав груші в Поштарів?

— Дак тиж злодійка! — і собі підняв голос Захар. — А що я груші крав, то це дурничка: я їх із городу не виносив, а там само й іззів. Значця, це не гріх... Ти от настояща злодійка... Та якбищо дівчата ходили не в спідницях, а в штанях, то вже досіб жаднісінького овочу по чужих городах не зісталось... Злодійка!

— Батько твій!

— То твій батько, бо в мене й нема!... Та твій батько навіть не то злодій, але... але... переводчик!

— А твій батько був.. Явдоха не тямила вже, що й вигадати.

Анна Михайлівна знайшла потрібним нагримати на обох.

— Що-що, а батьків чіпати не слід, — казала вона: — зайідайтесь у двох, а батьків не приплутуйте.

— Чому-ж, як батьків, то вже й не можна? — бубонів Захар Пані з виразом жаху на обличчі звела очід о неба (чи то, пак, до стелі) і сплеснула в долоні.

— От шибеник! — тілки й промовила вона до доморідного ліберала й вольнодумця.

Якось мова не ліпилася. Вже й Оксана обробилася й сіла до патрання „перепеличок“ (вониж і горобці), коли це завела розмову пані. — Що то робе теперечки Гринько? — сказала вона і далі зачала оповідати, хто то такий Гринько. Захар у прочім і так знав. Це був наймит у Пристапів, котрий спершу вкрав у їх і здав якомусь переводчикові кожух і ярочу свитину, а незабаром і сам одійшов од помістя та при розставанні все казав: „Дивіться ж добре, чи не беру чого з собою, бо потім ще може там щось пропаде, а на мене звернуть!“ Було це в літку, і ніхто зараз не хватився зімової одежі. Після вже доміркувалися, в чому діло, та ба! ніякого доказу нема.

— Оце так правдивий злодій, — ніби с похвалою скінчила пані.

— Ну, дівчата, сьогодні вам панич нічого не читав, то зможете зараніще повкладатися та більше виспатись, — сказа-

ла нарешті вона. (Панич дуже часто примусював Явдоху з Оксаною та Захарка допізна слухати Шевченка та Марка-Вовчка. Це він робив од щирого серця, почував себе морально задоволеним і цілком не звертав уваги, що взавтра дівчатам треба дуже зарані вставати).

Оксана зібрала вечерю, бо птахів уже попорали. Анна Михайлівна налагодила йти до себе в покої, але щось нагадала...

— Глядіть же дівки, — звернула вона до дівчат: — Захаркові вечері не давайте: його вже панич нагодували. І не важтеся дати хоч крихту!

— Та як тим шматочком не зайівся, — плохенько сперечався Захар.

— Не моє діло! — Вона одійшла.

Захар зостався без вечері.

Повкладалися спати. Їїдна дівка лягла на топчані, друга — на долівці, Захарко — на печі (бо вона ввечері була холодна). Голодний живіт дрович його, в серці здійсалося зло й проти пані, й проти дівок. Він не міг заснути.

— Защо на світі щастя самим панам? — роїлося в його голові. — Защо от наш панич гарно вдягнений, нічого не робе, їсть смачно і вволю, а міні не так? Онде Бог.. мишу создав своїми руками, а людей одних зробив панами, а других му-тирями! Одні паніють, а такий як я, му-сить усе чисто терпіти, бо змістять і про-женуть!...

Захаркові було 15 год.

— Нема Божої правди на світі!... Та, мабуть, і Бога нема, бо якби був, то не дав би одних на посьміх і поквол другим... Грамоти тра вчитись, кажуть люде, то й вийдеш на пана. Воно й шкода, що я не пісьменний: був би лекший хліб, був би я десь за писаря, або що... Але знову й це по якому продіється? кому менче роботи, той живе в роскошах, а хто біль-ше працює, той бідніщий!...

Захаркова гадка не гамувалася. Йо-му згадалося оповідання Присташихи за Грицька і за кожух. Теперечки вчинок Грицька здавався йому зовсім оправданим:

— У панів стіко є всякого добра, що

вкрасти в їх не гріх. От же чужі овощі можна їсти, дак чогож не можна взяти кожуха? — Хлопцеві прийшла на згадку ще й розмова одного його дядька с кумом — про ґрунта: „Тепер пани забирають собі всю землю, а в мужиків єі менчає. Але так воно діятиметься може ще год із пятьдесять, не білше. бо далі селяне силоміццю поодбірають у панів ґрунт, коли свого не стане“. — Ну, от, — гадав Захар, — і ґрунта мужики тілки через кривду гублять, а так воно й усе... От і той кожух: Грицько, я же знаю, тепер його носе спокійнесенько, не почуває нікоторого гріха, .. а хіба міні такий кожущок не здавсяб?

Йому ввижалося обличчя Присташихи при розказуванні за ярочу свиту і кожух. Вона навіть і не жалкує за ними, бо що значить за-для неї якась там кожущина?! Та бо й так! хібаж пани позаробляли власною працею все те, що в їх є?!... А що, якби й міні вкрасти кожуха в пані? яж знаю, де там у коморі він лежить!... Спершу хлопцеві стало аж страшно

свої гадки, але швидко він з нею обговорився — обувся, і вона почала неодвязно муляти хлопчача. Він не міг заснути, а все тільки міркував, як поступити в цім ділі. Того козуха він би продав, нато-мість купив би теплу свитину, а решту грошей оддав би матері до схоронення. Тоді можна булоб пожити через время в дома, на селі, де вже він стільки год не жив. З пущьяночку сирота Захарко поне-вірявся по наймах, сливе ніколи не бачу-чи неньки : то він наймався за чередника і пас вівці або корови, не вважаючи на будь-яку спеку, будь-яку негоду; то він наймався вичищувати од гною подвіря і вивозити гній на степок, по-за місто, абож ліпити з кізаків кирпич на топливо; ста-вав він і до корби; був у науці в шевця, од якого втік через його поведіння, ще й ледві не спалив його... Хлопець був дотепний, кебетний; життя силувалося приголомшити, затукати його; хлопець не-свідомо протестував та своїм дитинячим аналізом старався розкласти умови життя. Хто зна, що вийшлоб із його в більше сирияючій обстанові !

Ледві ледві він заснув: кожух усе стояв хлопцеві перед очима та принажував-принажував! А й у вісні літав той кожух перед хлопцем: коло коміра було видно якесь шкуратяне обличчя, воно сьміялося та реготало, а довжезні рукави простягалися до Захара, лоскотали, дричали та били по носі.

Захарко найнявся до Присташів, щоб пасти корів (чи „коровів“, як казав він на своїй Озірянській мові); Присташиха їх тримала аж п'ятеро за-для набілу. Рано-пораненько він одгонив свою череду на степок або, як от тенеречки, на стерню, о півдні пригонив до дому, щоб корів виділи, а сам обідав; потім знов до заходу сонця був з йіми в полі. Хоч не солодке було таке заняття серед літньої спеки, але ця самота та одиноцтво було дуже Захарові до вподоби.

Другого дня, коли він устав і був ладнався гнати корови, пані оголосила, що сьогодні хай жене корови Явдоха, а Захар мусить ізробити дещицю в хазяйстві. Хлопець зморщився, бо вже тямив, що буде дуже важко справуватись.

Справді, Присташиха не дала йому дурно згаювати час. Коли Захарко начинив картоплі, посік м'ясо на котлети та попорав інші роботи Явдошині, звелено було йому носити воду з криниці. Скількись годин він усе тягав воду, аж поки насипав дві великі діжки. А на дворі тим часом стояла осієня ю гá. Страшенно налючий вітер подихав з півдня; він хоч ледві-ледві віяв, але спирав дихання. Земля, що вже давно од жару та безвіддя порепалася, тепер уся була буцим розжарена і сама дихала немов би вогнем. Ціле небо було не голубе, а жовто-сіре, бо дрібная - дрібнесенькая порохня - курява геть оповила його: той шил не рушався, як приміром у бурю але висів у повітрі сливе недвижно і набивавсь у гніздрі за кожним подихом. Сонце сьвітило каламутними, рудими проміннями, пекло та смалило без пощади.

Захар увесь істомився, доки понаносив води. Він сів припочити в сінях, де було доволі холоднаво. Але пані не дала посидіти.

— Ах, я їй забула! — скрикнула вона: — добре, що нагадала! Коровам на сьогодні вже малясу не стане! Треба тобі, Захарку, побігти мерщій до сахарні та привезти його з дві відрі. Агов, мерщій!

Захарко взяв одмовлятися, що, мовляв, через лад натовмився. Пані вгнівилася.

— Ти роби діло, коли найнявся! — гукнула вона суворо. — Найнявся — продався! Ох, я бачу тільки, що знов доведця б а р и н о в і одхвиськати тебе ремінцем за неслухьяність.

— Та цеж хіба моє діло? — одвітував Захар несміливо. — Яж найнявся корови пасти, а ви за ті самі три карбованці хочете, щоб я їй воду тягав і маліс возив, і геть чисто все робив.

Присташиха ще білше розсердилася. Вона почала лаяти хлопчину за таку „зухвалу“ мову.

— Можеш і геть йти, дармоїде! — крикнула вона на кінці, — я тебе не держу! Якщо служиш, то роби все, що звелять хазяї, а не подобається тобі в нас, то їй не треба: іди к усім чор-

там! Набє тебе пан, як сьлїд, на доро-
гу, тай викине на шлях, мов те паршиве
щущеня. Таких, як ти, скїлки завгодно: по
три за цибулю!

Захарко посупувато слухав панї. Він
добре тямив, що Присташиха без труда
знайде собі другого пастуха, та що за ті
самі мізерні гроші кожен мусїтиме робити
їй і те, про що не домовлявся. — „Іди
геть!“ — добре то казати! А кудиж їй-
ти? — Захарко тямив, що роботу він со-
бі нащукає не одразу, та й однаково, дру-
гі хазяї теж не будуть кращими: всіх їй
одним миром мазано!

Хлопець підвівся, мовчки поодшуку-
вав відра, поклав на возика та й потяг
його, щоби привезти мелісу. До сахарні
була добра промашка, — Захар ледві но-
ги волїк. Й усей час злоба не кидала йо-
го; він не міг міркувати як сьлїд, розу-
мом, а тїлки відчував душею якусь крив-
ду. Учорашні гадки плуталися з новїтніми

— Здається, чогож би? я працюю, ро-
блю, пани дають за те гроші. Значця, да-
ють не задурно, а за моєж таки, за мої

труда! А тим часом вони думають, що милостину якусь міні подають! Думають, що це вони ласку міні роблять, коли дозволяють працювати на їх!... А до того вони ще сьміють глузувати з мене, знущатися надо мною!... Через що це так, Боже?!...

— Я домовився тіки пасти, на мене накидають й інакшу роботу, а я не сьмію ані слова сказати! Бо куди ж міні подітися, коли я роботи не матиму?... Гай-гай!... Та ще вони й платять, скільки сами захтять, і робити велять, скільки захтять!.. Вони мене обкрадають!

Більше-менше коло такої теми кублилися гадки в голові Захара. Навіть не можна сказати „гадки“: він виразно не висловив собі нічого, він не здавав собі ясної справи, а скоріш тільки відчував усе це — „Мене обкрадають! обкрадають!“ каламутно, десь у глибу душі роїлося почуття... Захар сповнився немошною злоби проти паньства.

Привіз він мелісу. Явдоха пригнала корови на південь і почала кепкувати з

його „похнюпої пики“. На єї здивування Захарко мовчав і не одвітував. Зараз пообідали. Хлопцеві ледві ложка до роту лізла, голова боліла, скеміла, ноги були мовби підтяті.

— Захарко! — залунав десь на подвір'ю голос панича. Захар вийшов на двір. На паньському ганкові стояв Олесь і щось тримав у руці. До його хлопець ішов сьмівливіще і привітніш.

— Що вам, паничу? — спитався він.

— От що, Захаре: візьми оцього семигривеника ¹⁾ та бігай до бровару за пивом. В горлі міні така згага та жадоба... Та хутчій бо!

Захарко не простягав руки за грішми і топтався на однім місці:

— Ох, паничу! бачите, яка юга!... Я так потомився, міні так жарко... — шутколиво-жалісним тоном тяг він.

Панич похмарнів. — Ні, з цім народом не можна заходити в зносини, — подумав він: — зараз стає за панібрата і слухняність трате!

¹⁾ 20 копійок.

— Тобі жарко?! — грубо спитав він — Ба колиж і міні жарко. — Панич знаходив цей аргумент зовсім пересвідчаючим.

— Дак ви, паничу, води напийтеся. Бо ей-Богу, і нога не поволочеться йти: з моці вибився!

Олесь спалахнув. Слова Захара він прийняв за посміх із себе і обурився. Гнів пройняв його серце. Несподівано навіть за для себе він кинувся на хлопця, трепенув за груди, а потім з розмаху вліпив по щоці.

— Ти не забивайся, а помні, с кєм говоріш! хамская рожа! — люто примовляв він. Од зла панич геть забув, що тутечки слід би вилаятися по українськи, щиро-народніми виразами. (Хто зна, можеж би патріотичну лайку Захаркові прийняти було би смачніш?!). Він хтів іще раз луснути хлопця по обличчю і... і зупинився, схаменувся.

— Це той самий наш панич?! — гадав Захар, прибитий і приголомшений несподіванкою. — Це той самий панич, що в

наших піснях кохається та нам книжки чита?! — Він очамрів, уся голова ходором заходила. Була йїдна мить, що він хтів ударити панича, але вдержався...

— Давайте гроші, піду за пивом, — звернув він понурим, безнадійним голосом до Олеся, що стояв наче стовп і немов прикипів на місці.

А Олесь і сам був очамрів та весь поколів. Голос хлопчика вивів його з одубіння

— Не треба! — тремтячим тоном гукнув він. — Погань мерзена! — вилаявсь він нащось ізнов (ну, але вже по-українській!) із слізни в голосі, і швидкою ходю пішов він у господу.

Уся оця подія скоїлася в де-кілкі ментів.

Одійшовши од хлопця, Олесь хутко попрямував до своєї кімнати. Поривисто він зачинив двері на защіпку і зупинивсь.

— Боже-ж мій, Боже! — зашопотів він одчаяно: — Що це я наробив!

Сльози пирснули йому з очей. З гіркими риданнями він повалився перед іконою навколішки і вдарив поклону.

— Зглянься на мене, Милосерний! — благав Олесь пошепки і знов клав поклони. Скількись мінут він тільки стогнав та повторяв „Боже, Боже!“, не можучи молитися звязно. Сором, що він оце побив Захара, кидав його щокі в цоломіль і ви-кликав нові ридання. Він дер на собі волосся та бивсь у груди.

В кімнаті вікна були позашинані. Сонце сюди не досягало, тут віяла прохолода. Олесь нарешті трохи вгомонився і почав у загальї згадувати за свою грішність. — Я оце не постував цього року! — споминалося йому. — Я до церкви вже із місяць не ходю! — виринала нова розпучлива думка. Олесь із слізки згадував усе цеє, і заразівсь обрікся одпостувати один тиждень теперечки та не оминати жадної служби божої.

Він узяв у руки молитвенника й розгорнув, щоб нашукать моленіє Богородиці. — Всепітая Діво! рятуй мене! — помолився він: — не лиши мене царствія небесного! Моли за мене Сина Твого! — І Олесь палко взяв читати канон, не ми-

наючи ніже титли, ніже тії коми. За пів-години він скінчив. Молитва та віра підкріпили і піддобрили його душу, сповнили її умиленням. Хлопець з одрадою і полекшою згорнув молитовник, поцілував його й поклав на місце.

— Боже, Боже! — вже с тихою, лагідною радістю шептав він, походяючи по кімнаті — Слава Тобі, Йсусе, що Ти дав нам сьвіт істини!.. Ох, які були нещасливі філософи грецькі! Вони й бажали, жаждали істини; та не мали євангелії, не мали божественного слова Твого. Вони складали свої теорії, а все таки мали непевність, сумніви!.. А ми — (Олесь із щирою вдячністю перехрестився) — ми маємо слово самого Бога, не маєм сумнівів!..

Хлопець задумався об мудрості й величі Божій, об призначенню чоловіка.

— Допіру я відчуваю, як сьлід, усею справедливість слів катехізіса: „Людина сотворена для того, щоби славословити Бога і в цьому знаходити своє блаженство“.. Та й яке блаженство! О, чи є

вищеє щастя од славословлення Тебе?!...

— Хвалим Тя, благословим Тя, кланяєм Ти ся, славословим Тя, благодарим Тя великія ради слави Твоєя! — восторженно засьпівав він.

— І чи можнаж сумніватися, що Ти є?! Які ви мізерні, безвірники! Які ви нещасливі, бо незрячі! Як міні шкода вас!... Лицеміри! погляньте сюди!..

З цім-о вдохновенним патосом Олесь підійшов до вікна, одтулив запону і подивився на сад. І дерева, покриті овочами, і трава-мурава, і квіти аргонії, що гордо пишнилися своїм цвітом, — все нагадувало йому про Сотворителя.

— Ты есь! природы чин вѣщает,
Гласит мое мнѣ сердце то,
Меня мой разум убѣждает,
Ты есь!..

— задумливо казав він. — Ты есь!...

— Творец! покрытому мнѣ тьмою
Простри премудрости лучи
И, что угодно пред Тобою,
Всегда творити научи!
И, на Твою взирая тварь,

Хвалить Тебя, безсмертний Царь!

І Олесь помовчав скільки хвилин всенький перейнявшись любов'ю до Бога.

— Слава Тобі, Господи, за той рай, який Ти нам даєш на землі! — палко проказав він, ще раз простелився на долу перед іконою та так і закам'янів - застиг у солодкім релігійнім екстазі, в німій розмові душі з Богом.

А що тим часом робив Захар? Дурний хлопець не знав, не відав, що паннич уже покаювся перед Богом. Щока йому так само пашіла, а в серці ще гірше клекотіла ворожнеча проти паньства... Захар уже не повернувся дообідувати, йому не хтілося стрічати людського ока: він пішов на город, знайшов місце в кущах і сів там. Чимало він просидів отак кечки, тупо вдивляючись у землю. Жаднісінької сльози не просипав він: він немов скам'янів чи задрімав. Хлопець вже овісі забув за себе, його гадка сьлідила за листячком куща, стежила мурашку, що пнеться вгору по листю, траву, що росте при корінню кущів. За себе було йому

наче байдуже. Він забув про панів, про Олеся, забув про всі кривди. В голові йому шуміло, в вухах гуло.....

— Ось де він! — почулося біля його. То був пан Присташ. — Його шукають по всіх усюдах, а він собі любісінько сливи краде!.... — Пан витяг Захара за вухо. — Скільки я разів був наказував тобі, щоб ти не гурт залицявся до садовини?! — приговорював пан, сіпаючи його за вуго. — Скільки? ну? Овощів цих ти рвати не смій! Чу-єш мі-ні?! — Він погнав Захара до хати, де йому завдали нову роботу.

Але хлопець уже доміркувався до чогось. Ледви вдалося йому вийти на двір, як він заразівськи махнув на сіновал: до повітки, на горище, де було складано сіно. Там він пролежав аж до ночі, лютячись на всенький сьвіт. Ції ночі він прирішив неодмінно втікти й забрати із собою кожуха.

Була вже глуна північ, коли Захарко виліз із своєї засідки. Спершу він з даху зоглядів подвіря, далі поліз по горищу,

аж доки не опинився над коморою. Тут він розсунув дошки, спустивсь у низ; на-мацавши кожуха, він драпнувся і витяг його на гору. Але довелося йому лізти вниз удруге, бо то він був витяг не відомий кожух, а „дубльонік“ пана. З обо-ма речами спустився Захар по драбині з покрівлі на подвіря і вагався, що ро-бити, бо дубльонік не був увіходив в його первісний план; на кожух він почував ніби якесь право, а на цеє — ні. Хло-пець кинув його в куткові на подвірї, і йому аж на серці полекшало.

Жадна собака не гавкнула на його, як на свого хатнього! Захар безборонно вишов із двору і незабаром опинився за містом, на полі. Почало благословлятися вже на сьвіт Божий, коли він наближився до свого села. І тут уперве найшла в голову хлопця гадка: щож робити с ко-жухом? Просто нести до дому не випа-дало. Захар теперечки зміркував, що він уже зветься злодієм, а кожух — то крадіж, — мати не прийнялаб. Досі хлопчина прямо був пересьвідчений, що

йому взяти того кожуха було треба; досі він не почував ніякісінького каяття, бо, мовляв, паньським, незаробляним йіми добром покористуватися не гріх аж ось допіру в його серце втиснулася боясть і наче докори совісті.

Він надумався піти до шинькаря Юдка. (Певне, що номінально той шиньк належав не до жида, а до мужика). Ось Захарко грюкнув у віконце шиньку, котрий, треба сказати, стояв на белебні, на одшибі од селянських хат. Вийшов Юдко.

— Купи в мене кожуха, — силувано вимовив Захар, усей червоний.

— Це крадене? — спитав жид.

— Це... егеж..... я взяв..... Ти купиєш...

— Крадене, значця? — хитро перепитав Юдко і щось метикував. — Ні, я не передержую, — сказав він накінці. — Іди собі куди хоч, шукай переводчика де-инде... — Він пішов до хати.

Захар, увесь потеряний, не знав, що діяти. Він помізкував, помізкував та й пішов до сусіднього лугу.

А Юдко вийшов знов із хати, зійшов

на сугорок та глядів, куди це попростує хлопець.

В господі Присташів іще вчора за-примітили, що нема Захара, але великої ваги цьому не придали: грошей він не перебрав, навпаки, — ще йому дещо припадало.

Другого дня Явдоха йдучи до повітку по дрова, знайшла кинутий хлопцем дубль-онок і з радіщами принесла Анні Михайлівні, в певній надії, що це діло єі ворога Захарка. Зараз микнулися сюди-туди тай хватилися, що кожуха немає. До обіду незручно було щось учинити, але після обід пані найняла підводу, запрохала й Олеся поїхати разом, щоб усе таки був мущина з нею, та й покатала до Озірної.

Ось вони вже підійхали й до тії Озірної. По шляху йшли два якісь парубчаки. Пані їх зупинила, щоб розпитатися, чи не знають вони, де тут сидить і як зветься удова, що в неї сина на ймення Захар. Ті трохи поміркували.

— А! та цеж Бениха-Оберемчиха! — догадавсь один..... — Ну пані, до неї по-

возкою вам не підійхати, бо приїзд туди дуже кепський....

— Чуєш Олександрє? не забудьке: „Хведоренчиха“.., — звернула Анна Михайлівна до сина.

Той засьміявся: — Оберемчиха, мамо, а не Хведоренчиха!

— Все йіднако! — усьміхнулась і мати.
— Ти памятай лиш...

— Якщо приїзд до неї поганий, то йідьмо на зборню, — рішила пані і розпиталась у хлопців шляху туди. Пойіхали.

Мінут через пять Олесь ніби з заклопотаним обличчям іскрикнув:

— Ой, мамунцю, я й забув, як тая вдовиця зветься!...

— Хведоренчиха б то, чи що? — нерішучо сказала вона. Олесь весело реготався. Мати й собі.

Візник зупинився перед великою хатою з російською вивіскою: „Расправа“. А по простому вона звалася „зборня“. Поки пані поясняла сторожеві, що тра прикликати старосту ¹⁾, Олесь, стоячи в

¹⁾. „Війт“ по галицькому.

сінечках, із цікавістю оглядав будинок та зазирає в усі двері. Вліворуч ішли двері в саму зборню де обговорюються всякі сільські справи. Напросто була „холодна“ задля накараних: темна, малесенька кімната без вікна. Двері праворуч вели до школи; це було зроблене мабуть чи не с певною педагогічною метою: наглядно вполювати дітям огиду до всяких злочинств та страх супроти „властей претриманих“.

Припався староста й вислухав справу. То був високий, огрядний мужик, повний почуття своєї встояності. С панією він говорив по-російськи і справді, доволі добре, хіба що намість „пріхожу к неї“ казав: „приходю к неї“. Заразієнько він вирішив пославця за Захаром.

— Хай вернеця міні кожух, будьте певні, що я вже вам п дякую, — пообіцялася Присташиха.

Доки ще привели хлопця, прийшла до старости їїдна жінка й узяла балакати з їм про якусь спірну балку, де сіно дуже хороше; тую балку судці в горіді

оце теперечки либонь уже напевне присудять їй, дак от після того їй буде треба, мовляла, ще й якоїсь помочі з боку старости. Олесь, учувши слово „судці“, миттю витяг свою памятку книжочку, щоб зазначити собі таке гарне, але досі невідоме йому українське слово. Та й далі, поки жінка сповідала, він усе начеркував олівцем і другі слова, яких вона вжила, та страшенно радів, що сьогодні взнав стільки гарних щиронародніх виразів. Десь тая щось таке постерегла, бо з недовірою усе скидала оком на його. Олесево формене гімназіяльне пальто теж чимало її змущало; тим-то вона якось не насмілювалась прилюдно оддати старості пляшку горілки, яку вона принесла в гостинець йому, і все тримала по-під полою. Нарешті вона поставила пляшку на лавці і одійшла.

Побачили в вікно що ведуть Захара. Всі повиходили на ганок. Хлопець удавав спокійного і звичайнесенько вклонився панам.

— Ну, Захаре, — почала пані, — а чогож це ти втік од нас?

— Одійшов, бо дуже важко в вас служити.

— Ну а деж кожух?

— Який кожух?! — Захарко прикидався здивованим.

— О так пак! Який?! він не тяме! — розсерджено говорила Присташева. Захар уперто все повторяв, що про ніякий кожух не зна, не віда.

— Так не можна, тра струсити їх хату! — вдалася пані до старости.

— В хаті нічого не буде, — одвітив той чоловік, що ходив по хлонця. — Матері його вже два дні не ма в дома хата зачиняна. Хлопчака я знайшов на призьбі.

— Чи скажеш-бо, куди сховав? — суворо спитав староста. Захар стояв на своїм. — Ну, так у холодну його, аж поки не признається! — звелів той.

Захар пополотнів і перелякався. Холодна ввижалась йому чимсь дуже страховинним.

— Я скажу, скажу!... — залепетав він ісполохано.

Він розказав що кожух лежить у кущах поблизу Неморожа Пройіхати туди було неможна, — доводилося знов піти Гаврилові с хлопцем.

— Тепер він, може, хоче втікти, а я ж із їім не збіжу. Треба йому руці звязати.

Він скрутив Захарові руки віжками і пустив наперед себе, мов шкану. Стрічні люде с цікавістю оглядали їїх обох. Захар похнюпився і, себе не тямлючи од ції ганьби, поспішав вийти з села та мерщій дістатися до місця схованки. Але там горюха тільки ойкнув: він був захоронив кожуха по-під посохлим листям, але тепер були тамечки самі купи порозгортаного листя, а білше нічого.

Діло було просте. Юдко сьлідив з пригорка, куди попрямує Захар, та їй послав назирцем за їім свого сина Шльому. Той оборудував справу.

Довелось вернути до панії без нічого, але вона не хтіла вірити заприсяганням хлопчача і казала, що він дурить. Треба було спробувати останнього способу — биття. Староста пристав на теє. Захара

повели за-для екекуції до зборні, а При-
сташі вдвох лишилися на ганкові.

— Мамо!! — пошепки, стрівожено взяв
казати син. — Що ви коїте?! Хібаж
можна самовільно битись різками? Зда-
ється, є заком забороняючий тілесні ка-
ри!! Треба було в матері його спитатися.
а то ще вийдуть прикrostі...

Та втихомирся бо!... Оце Господню
кару прийняла я, що поїхала с тобою! кра-
ще було самій йїхать! — нердоволено одві-
тувала пані. — Прикrostі вийдуть? Ач!
Хоч би й був отакий закон, як ти ка-
жеш, так хіба ж і справник і другі не
наші добрі знакомі?...

— Ой! ой-ой-ой!! — раптово перервав
єї мову крик катованого хлопця. — Ой!...
ой!... Ій Богу мойому, не знаю!... Не зна-
ааю! Матінко моя, голубонько моя, єй Бо-
гу, не зваю!... Ой!!! Господи ж, Боже
мій милий, анічогі-і-і-сінько не знаю!...
Ооой!!!... роздираючим душу голосом
кричав Захар.

Олесь був дуже чуйний і нервовий.

— Мамо, звеліть перестати, — прохав
він.

— Йій Богу, наче йому два годи! Хіба кожух дурниця, грошей не коштував?

Крики Захара розітнулися ще дужче. Панич іздрігнув ся.

— Так йдьмо, мамо, мерщій звідсіля!

— Одчепись ти од мене! — гримнула пані. — Як же тут щось ізробити опроче як биттям?!

— Та не об тому я, мамо, говорю: проти накарання хлопця я нічого не маю, — прохав із слізки Олесь. — Про мене, хай собі його бють, хай навіть забють до смерти, коли того треба, алеж аби я, аби я того не чув!... Мамо! слухайте, як кричить!... — збентежено лепетав бідолаха... — Йідьмо, бо міні всеньку взавтрішню днину нерви будуть не в порядку! Пожалійте мене!.. У вас зовсім немає людського чуття!! — закінчив він тремтячим од схвилювання голосом.

О, жорстока мати! О, добряго паничу! Бідні твої нервоньки!

А крики Захара все хриплішали та хриплішали. Вже він не верещав, а тільки стогнав.

— Ма...мо!... Не...неч ..ко!... Господи Бо-
же!... Нічогісінько.. не... знаю!... — ури-
вчато линуло до паньських вух зпосеред
глухих ридань.

Пані вже повірила що справді хтось
забрав того кожуха із схованки, і гукнула
перестати. Вона хтіла тільки ще дві сло-
в зговоріти хлопцеві.

Вивели його. Він мав такий замуче-
ний вид, що чутливий Олесь одвернувся,
шкодуючи своїх бідолашних нервів. За-
харко жалісно стогнав.

— Ну, Захаре. — незлобиво, дуже ла-
гідно зговорила Анна Михайлівна: — хай
уже тебе Господь правосудний судить і
карає, а я прощаю. — Вона кротно мах-
нула рукою. — Я прощаю!... — і вона
на хвилину зупинилася, все чекаючи, що
зворушений єї добростю хлопець обцілує
її руки. Та дарма! Захар був очевидячки
геть нерозкаяний!

— Тільки ж ти повинен міні виказати
товаришів, бо на певне тебе хтось при-
зводив, — сказала пані далі.

— Мене... ні .хто.. не при..зводив...,

хлинаючи одвітував цей поганець-злодій.

І не кажи, бо не повірю!... Викажи тих, що дали тобі призвід!

Хлопець з лютостю та ненавистю підвів очі на пані.

— Ви мене приводили!.. Бо ви... бо ви мене кривдили! — перериваючи слова риданнями сказав він.. — Ви ж міні розказали й за Грицька.. Та ще... — (тут він перестав плакати).. — та ще панич... Вони міні читали отого Шевченка та казочку за „Леданцию“, та...

Він обвів поглядом Присташиху й Присташенка і затулив обличчя руками.

Паньство обурилося.—Це міні наука на будуче! — подумав Олесь: — не гурт завдавайсь із хамлом! Ти йому читаєш про абстрактні тіпи Марка-Вовчка, а він розуміє конкретно та зараз прикладає до себе самого, почина гнути кирпу!..

— Дак ти ще й ось як замість подяки! — грізно покликнула на Захара Анна Михайлівна. — Ні, лебедику! побачиш же, що буде!... — Вона добула карбованця з капшука і дала старості. — Це вам за

труда. Але ви ще його дощильнуйте в холодній до взавтрього, а взавтра за їм пришлють з города: вже я добюся того, що він хоч із місяць посиде в тюрмі!.. Вже буду я не я, якщо не впрохаю посадовити його в вежу!...

Ось вони вже й поїхали - потарахкотіли. Обидва сиділи понуро Синові захтілося жартом одігнати нервове роздражнення.

— А як, мамо, зветься його мати? — є хитреньким усьміхом запитав він.

— Іди-бо геть! знайшов час шуткувати! — сердито одказала мама, котрій теж чомусь було не зовсім сумирно на серці.

Олесь ображено напудрився, мов сич на сову, і вглубивсь у свої думи.

— Що це я за безталанний! — жахався він мисленно. — Що це за паскудні нерви міні! Якаясь там дрібниця, ну, от хоч би крики того поганця — геть збудоражили й розтрясли чисто всю мою нервову систему... Ні, ні! треба таки буде трохи погоїтися, бо далєбі, од тих нервів можна ще й збожеволіти... Неодмінно прочитаю

Крафт-Еббінга: може там знайду пораду... А то чи не спробувати цього-от способу: піти подивитися скільки разів на секцію трупу? Може цим робом я загартую себе хоч трошки. Хіба!..

— Он, мовляють інші: „несправедливо, що одні верстви суспільности гірко роблять, а другі тільки годуються їх працею!“ Але ж чому не зважуть, скільки муки моральної доводиться вкусити нам, інтелігентам? Хіба ж простому мужикові відомі наші нервові розстрої?!.. Мужик страждає тільки тілом, а ми душею, ну, невже ж не нам тяжче?!.. Я допевнююся, що це природно існує такий поділ між людьми: простолудин постачає хліба й собі, й нам, а ми одтерплюєм і власні душевні муки, і ще й його частку. Значця, виходить те на те, і кривди нікому нема!... Та от, приміром, у справі заборони нашої мови — хто більше страждає? чи ми, чи мужики?! Бо чи ж мужики тямлять вагу національности?...

Так міркував Присташенко і вже був почав потроху гамуватися, аж ось його бездольним нервам трапилася нова спокуса.

По шляху чвалало стадо овець. Кучер з розгону перейїхав одно ягнятко. Пастушки підняли гембіль-репет; візник одлаювався, обвинувачуючи їх самих. Олесь углядив тую бідну животинку, що так жалісливо мекала. Щоби позбутися одвічальности, візник хутко погнав коні і миттю одлинув од стада. Але Олесеві вже була не видержка: ще й тоді, коли по заслuzі карали Захара, він був уболівав усією душею, а тепер роздушене, мекаюче безвинне сотворіння певне що не могло зникнути з його уяви. Панич ніби ввічі бачив біднятко, ніби над вухом вчував він його стогнання. В кінці кінців сльози рікою ринули йому з очей.

— Все ви, мамо, винні! — ридаючи казая він: — не могли звеліти звощиківі йїхати тихіше! Тепер міні й сьогодні, й усьеньке взавтра геть збавляне, — докоряв він хлипаючи.

Справді, мекаюче ягнятко ввижалося ції ночі добрячому молодому українофілові навіть уві сні!..

Ну, а щож із Захаром? Взавтра йо-

го заберуть у город та й засудять у тюрму. Тамечки він познайомиться з досвідченими арештантами, там він знайде собі призвід і вчителів, там він пізнає спасенну стежку...

Рідна моя Україно, розшарпаний мій краю! колиж тобі розвидниться?

Коли вже зазоріє сьвітло правди, і Захарові, і цій невченій пані, і цьому вченому паничеві-українофілу? Коли? коли?!

Узяв жартувати, а слізки кінчаю...

Чи-ж винен я, Боже?

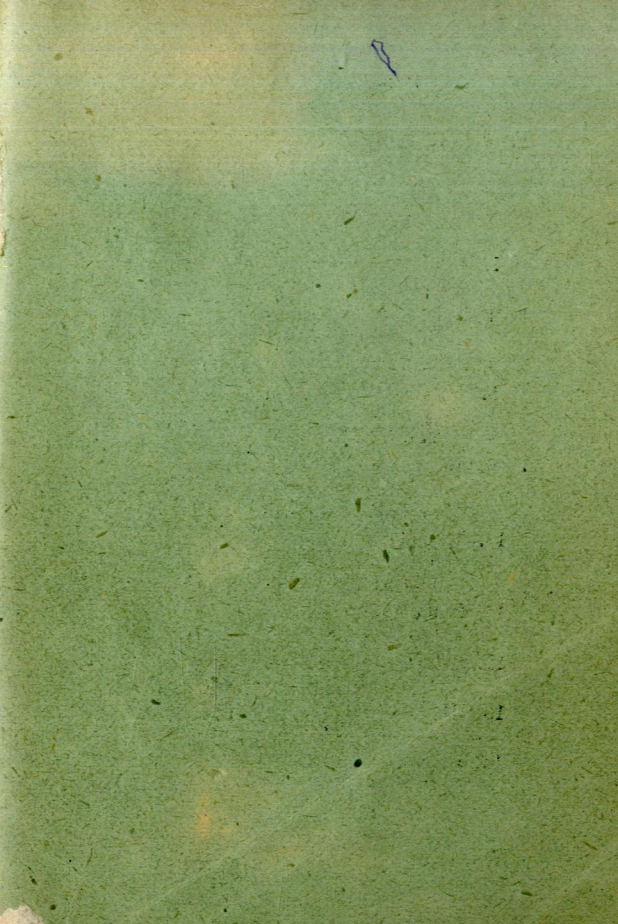
Я хтів би радіти, я хтів би сьміятись,
Дак серце не може!

Брати у неволі, — радіти не може
Те серце химерне.

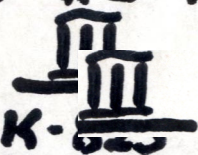
Почне воно сьміхом, почне воно жартом,
На тугу-ж ізверне.

Москва, 1891 року, 17 априля.

И.34.576

Ф К. 625